

IVO FADIĆ

NALAZ SREDNJOVJEKOVNE STAKLENE ČAŠE TIPA »KRAUTSTRUNK« U ZADRU

UDK 904:903.23:653*(497.13)
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper

Ivo Fadić
Y — 57000 Zadar
Arheološki muzej

Relativno slabo zanimanje za proučavanjem antičkog i srednjovjekovnog stakla u našoj zemlji, a posebno na priobalnom prostoru istočne jadranske obale, rezultirao je pomanjkanjem stručnih i znanstvenih radova i rasprava o toj problematici u domaćoj literaturi. To je dalo povoda za izdvajanje i objavu staklenih fragmenata, od ostalog deponiranog materijala, iz nedavno pronađenog srednjovjekovnog deponija u Zadru.

Naime, na prostoru zadarskog foruma, na položaju današnjeg nadbiskupskog vrta, obavljana su, u travnju 1984. godine, zaštitna arheološka istraživanja¹ (sl. 1). Tom prilikom ustanovljen je srednjovjekovni deponij, što nije jedinstven slučaj za urbani prostor Zadra, ali ovog puta kao zatvorena cjelina unutar antičkog zdenca². Prilikom istraživanja i čišćenja zdenca, uz obilje pepela, kamenja i školjaka, ostali otpadni materijal sačinjavala je fragmentirana srednjovjekovna keramika³. Uz brojnu keramiku nađeni su i stakleni ulomci. Dovoljan broj tih staklenih ulomaka, nađenih u antičkom zdencu na dubini od oko 180 do 230 cm od nivoa pločnika antičkog foruma (sl. 2), dao je sve elemente za sigurnu rekonstrukciju staklene čaše, te se pouzdano može ustanoviti da su fragmenti pripadali istom upotrebnom predmetu (sl. 3; Tab. I, 1, 2).

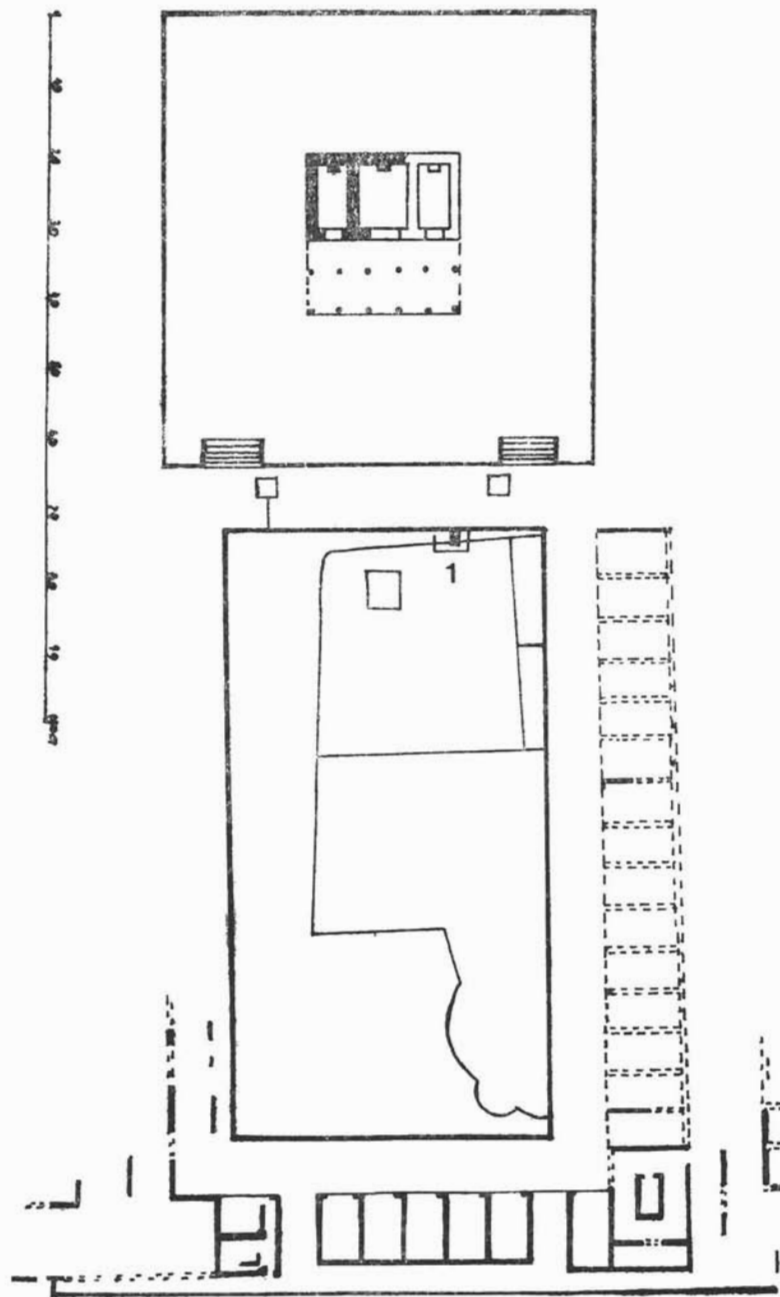
Nalaz pripada tipu čaše blago koničnog tijela koje je ukrašeno velikim nejednakim kapljastim aplikacijama, približno bademastog oblika, s ispupčenjem prema gornjem dijelu.⁴ Blago konično tijelo prelazi

¹ Istraživanja je obavio Arheološki muzej u Zadru prilikom radova na obnovi nadbiskupskog vrta koju je provodio Zavod za zaštitu spomenika kulture u Zadru.

² Rukopis koji se bavi problematikom antičkog zdenca s njegovim izvornim kruništem i imenom dosad nepoznatog prokonzula Ilirika, u kontekstu samog foruma i Jadera, predan je za tisak u *Arheološki vestnik* od autora ovog članka.

³ Keramički materijal predan je na čuvanje i obradu u Narodni muzej u Zadru.

⁴ Gotovo u pravilu te bademaste aplikacije iste su kvalitete i boje kao i recipijent. Samo u iznimnim slučajevima kaplje, bademaste aplikacije, znaju biti tamnije plave boje.

Sl. 1. Položaj antičkog zdenca i srednjovjekovnog deponija u odnosu na antički forum (tlocrt foruma po M. Suiću). — *The position of the ancient stone well and the medieval trash dump related to the antique forum (the forum ground plan after M. Suić)*

u kratki koso razvraćeni obod, a prijelaz iz tijela u obod, ponekad je, kao što je to i ovdje slučaj, naglašen s nanesenom horizontalnom staklenom niti ukolo posude. Dno takvih čaša šiljasto je udubljeno s takozvanom bazom u obliku girlande. Druga značajka takvih čaša je da su izrađivane od prirodno bojanog stakla, pa su stoga plavkastozelenkaste, odnosno zelenkastoplavkaste boje. Veoma su rijetke u plavoj ili žućkastoj nijansi. Staklo je osrednje kvalitete i izrade s tragovima razvlačenja staklene mase i mjehurićima zraka u stijenkama čaše. Staklo takve kvalitete podložno je snažnoj irizaciji.

Navedeni tip čaša veoma je karakterističan za srednjovjekovno staklarstvo i relativno je, s obzirom na ostale tipove srednjovjekovnog staklenog posuđa, često obrađivan u znanstvenoj literaturi. Postoji veći broj pokušaja da se preko arheoloških i pisanih izvora, kao i uz pomoć srednjovjekovnog slikarstva (Tab. III, 2) odredi njihov tipološki razvitak, kronologija, rasprostranjenost, te samim tim i provenijencija.⁵ Međutim, da bi se došlo do navedenih rezultata pri obradi ovog tipa staklenog posuđa teškoću čini prisutnost niza elemenata koji su, nema sumnje, bitni za analizu. Evidentno je da uz prisutnost cijelog niza komponenti, koje čine pojedinu varijantu tipa, postoje određene terminološke neujednačenosti, te teškoće u sagledavanju njihova tipološkog razvitka, kronologije i rasprostranjenosti kao i određivanja radioničkog središta.

Terminološka neujednačenost javlja se pri upotrebi različitih ili istih naziva koji podrazumijevaju iste ili različite tipove srednjovjekovnih staklenih čaša.⁶ Tako se na primjer od najopćenitijeg termina *goblet*,⁷ *beaker*⁸ ili *nuppenbecher*, *nuppenläser*,⁹ javljaju i nešto određeniji po-

⁵ Važniji radovi: V. Han, The origin and style of medieval glass found in the Central Balkans, *Journal of Glass Studies* (u daljem tekstu *JGS*), XVII, Corning/N. Y. 1975, 114—126; G. Davidson Weinberg, A medieval mystery: Byzantine glass production, *JGS*, XVII, Corning/N. Y. 1975, 127—141; D. Whitehouse, Notes on late medieval glass in Italy, *Annales du 8^e Congres de l'association internationale pour l'histoire du verre* (Londres—Liverpool, 1979), Liege 1981, 165—177; B. D. Harden, Some glass fragments, Mainly of the 12th—13th century A. D. from Northern Apulia, *JGS*, VIII, Corning/N. Y., 1966, 70—79; J. Schlosser, Das alte Glas, K. et B., Braunschweig, 1965, 67 i dalje; G. Savage, Glas, Stuttgart (primjerak iz Hanovera); Lj. Kojić, M. Wenzel, Medieval glass found in Yugoslavia, *JGS*, Corning/N. Y., 1967, 76—93; D. Hejdová, Types of medieval glass vessels in Bohemia, *JGS*, XVII, Corning/N. Y., 1975, 142—150; P. Korošec, Nalaz srednjovjekovnog stakla iz pećine »Jama« u predjama, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 14, Split 1985, 107—124.

⁶ Tako na primjer V. Han (o. c., fig. 7, 122) donosi staklenu čašu iz Beograda kao tip »krautstrunk«, iako ta čaša na sebi ima pužolike aplikacije i bačvastu tijelo. Nadalje, Lj. Kojić i M. Wenzel (o. c., fig. 17 i 18, 91) donose čaše tipa »krautstrunk« i one njima srodne kao »beaker«. U tekstu ipak govore o tipu »krautstrunk»; D. B. Harden (o. c., fig. 1, 71) korintske tipove čaša naziva »goblets« (u tekstu na engleskom jeziku), dok iste te čaše G. Davidson Weinberg (o. c., fig. 16 i 20, 135) naziva »pruned beakers«.

⁷ D. B. Harden, o. c., fig. 1; G. Davidson Weinberg, o. c., 136.

⁸ D. Hejdová, o. c., 146; G. Davidson Weinberg, o. c., 136.

⁹ Recent Important Acquisitions, Made by public and private collections in the United States and abroad (u daljem tekstu: Recent Imp. Acquisitions), *JGS*, XIV, Corning/N. Y., 1972, fig. 25, 156; E. Baumgartner, Glasfunde des 13. und 14. Jahrhunderts von der Frohburg (Kanton Solothurn), *Zeitschrift für Schweizeri-*

put *gobeletà pastillages*,¹⁰ *pruned goblet*,¹¹ *pruned beaker*¹² i *krautstrunk*.¹³ Budući da je za tip čaše koje su ukrašene velikim kapljastim, odnosno bademastim aplikama (ili aplikama u obliku lista kupusa — »krautstrunk«), u znanstvenoj literaturi ipak usvojen termin »*krautstrunk*«,¹⁴ te da su pod tim imenom većinom obrađivani stakleni primjerci koji tipološki odgovaraju staklenoj čaši nađenoj u srednjovjekovnom deponiju na zadarskom forumu, on će i ovdje biti korišten.¹⁵

Govoreći o genezi ovog tipa staklenih čaša, neprihvatljivo je njihovim prototipom smatrati kasnoantičke čaše 4—5 st., kako to smatra P. Korošec.¹⁶ Naime, sličnost u fakturi s kasnoantičkim staklenim posuđem, koje je nastalo u vrijeme kad je staklarsko zanatstvo imperije bilo u opadanju i svedeno na primitivnu izradu stakla, ne može služiti kao argument za prototip srednjovjekovnih čaša »*krautstrunk*«, jer je i određena kategorija staklenih proizvoda svakodnevne uporabe ranocarskog razdoblja potpuno identična po svojoj fakturi srednjovjekovnim primjercima široke potrošnje. U svakom slučaju, naime, radi se o prirodnom staklu, neovisno o tome je li ono »staklo s plaže« ili »šumsko staklo«. Nadalje, što se tiče samog oblika i načina ukrašavanja, u ovom momentu (uz uvid u mnogobrojnu literaturu o antičkom staklu), nisu mi poznati »vrlo slični, odnosno isti primjerci s *krautstrunk* čašama«, a koji bi se datirali u kasnoantički period.¹⁷ Nisu mi poznata ni razna mjesta na zapadu i istoku imperije, gdje su se, kako to smatra P. Korošec, takve čaše izrađivale u kasnoantičkim radionicama.¹⁸ Prototip čašama tipa »*krautstrunk*« svakako je prirodnije tražiti, kako je to općenito prihvaćeno, u staklenim primjercima iz Korinta.¹⁹ Na Korintu su zastupljene dvije varijante, obje s kapljičastim aplikacijama (Tab. II, 1a, b), od kojih, posebno, jedna ima dosta zajedničkih elemenata s nešto kasnijim čašama o kojima je riječ (Tab. II, 1a)²⁰. Iako se

sche Archäologie und Kunstgeschichte, Band 42, Heft 3, Zürich 1985, 164; Recent Imp. Acquisitions, JGS, XVII, Corning/N. Y. 1975, 10, 170; Lj. Kojić, M. Wenzel, o. c., 84.

¹⁰ *Bulletin de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre*, 8, Liège 1977—1980, fig. 80, 222, 244.

¹¹ D. B. Harden, o. c., 71.

¹² D. Whitehouse, o. c., 167; G. Davidson Weinberg o. c., 135, 136.

¹³ V. Han, o. c., 122, 123; M. Steffens, *Glaskunst in der DDR, Erfurt, Bulletin de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre*, 7, Liège 1973—1976, Abb. 76, 74, 205; Lj. Kojić, M. Wenzel, o. c., 84; Recent Imp. Acquisitions, JGS, XVII, Corning/N. Y. 1975, 10, 170; P. Korošec, o. c., 107—110, 144—145.

¹⁴ Taj termin se ponekad javlja u kombinaciji s već spomenutim općenitijim terminima, međutim uz upotrebu termina »*krautstrunk*«, staklena posuda postaje tipološki određena.

¹⁵ Vidi bilj. 6.

¹⁶ P. Korošec, o. c., 144—145.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ G. Davidson Weinberg, o. c., 127 i dalje; D. B. Harden, o. c., 70 i dalje; D. Whitehouse, o. c., 167—168; Lj. Kojić, M. Wenzel, o. c., 20.

²⁰ Vidi kod: G. Davidson Weinberg, o. c., fig. 16, 135; D. B. Harden, o. c., fig. 1, 71.

smatra da su korintske radionice prestale s radom 1147. godine, nakon osvajanja grada od Normana, poznato je da su Normani iznosili zanatsku robu, pa tako i staklene proizvode, iz Grčke na Zapad.²¹ Te korintske čaše su dakle i tijekom 13. i 14. st. bile importirane u zapadna središta. Štoviše, pretpostavlja se da su južnoitalske staklarske radionice preuzele i nastavile tradicije korintskih staklara, imitirajući stakleni *goblet* s kapljičastim aplikacijama (Tab. II, 1).²² Od Sicilije do Ligurije poznato je 22 mjesta gdje su nađeni takvi stakleni oblici (Tab. III, 1).²³ Zbog navedenog, nužno je pretpostaviti da južnoitalske imitacije pridonose vezi između korintskih staklarskih radionica, odnosno između korintskih staklenih čaša i onih koje su istovremeno i nešto kasnije pravljene u ostalim dijelovima Evrope, posebno sjeverno od Alpa, i Balkana. Brojni primjerci, veoma nalik korintskim čašama, pronađeni su i u Siriji, Egiptu i Palestini (Tab. II, 2).²⁴

Dakle, južnoitalske staklene čaše (Tab. III, 1) s kapljičastim aplikacijama veoma su srodne korintskom tipu čaša (Tab. II, 1a), kao što su donekle srodne i s čašama »krautstrunk« (Tab. I, 1, 2, 3, sl. 3), pa je moguće pretpostaviti, posebno s obzirom na njihovu kronologiju (12—14 st.), da predstavljaju prijelazni tip od korintskih k čašama »krautstrunk«. Isti razvojni put može se pretpostaviti i za nešto različitiije čaše nađene u Budimu u Mađarskoj (Tab. I, 4),²⁵ te u Logu u Sloveniji (Brestovica),²⁶ kojima su kapljičaste aplikacije jako izvučene i završavaju u šiljak. Ta dva primjerka datiraju se od 14. st. (Budim) do u 16. ili rano 17. st. (Log). U 14. ili rano 15. st. datirani su i primjerci iz Češke,²⁷ a nađeni su uz keramički materijal u srednjovjekovnim bunarima i jamama. Veoma su nalik južnoitalskim i korintskim čašama, ali ipak čine zasebnu grupu, jer su im kapljaste aplikacije manje i pužolike, a tijelo pravilno konično.

Staklene čaše tipa »krautstrunk«, koje je po specifičnom načinu ukrašavanja, plosnate aplikacije s izdankom prema gore, lako razlikovati od svih dosad navedenih izvedbi, čine, dakle, sasvim zasebnu kategoriju srednjovjekovnih čaša. Analogije s čašom tipa »krautstrunk« iz nedavno pronađenog srednjovjekovnog deponija u Zadru izvan naše zemlje nalazimo u Lippstadtu u Zapadnoj Njemačkoj.²⁸ Taj cjeloviti primjerak, datiran oko 1500. god. služio je za pohranu relikvija nepoznatih mučenika. Iz 15. st. dolazi također cjelovita čaša pronađena u Istočnoj Njemačkoj.²⁹ Izrada čaše »krautstrunk« iz Utrechta u Nizo-

²¹ D. Whitehouse, *o. c.*, 167.

²² *Ibid.*

²³ D. Whitehouse, *o. c.*, 167.

²⁴ G. Davidson Weinberg, *o. c.*, 137.

²⁵ Katalin H. Gyürky, *Glastypen aus dem 14. Jh. im Archäologischen fundmaterial von Buda, Budapest Régiségei*, XXVI, Budimpešta 1984, T. 3, 1, 57, 58.

²⁶ Lj. Kojić, M. Wenzel, *o. c.*, 18, 91.

²⁷ D. Hejdová, *o. c.*, 15, II/3, 148 i 146.

²⁸ Recent Imp. Acquisitions, *JGS*, XVII, Corning/N. Y. 1975, 10, 170.

²⁹ M. Steffens, Erfurt, Meseen der Stadt Erfurt, *Bulletin de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre*, 7, 1973—1974, Liège 1977, Abb. 76 (b), 73, 74.

zemskoj datira se prije 1529. god.³⁰ U Royal Ontario Museum u Torontu nalazi se cjelovita čaša ovoga tipa datirana u kasno 15. st.³¹ Nekoliko ulomaka staklene čaše s istim aplikacijama koje sadržava »krautstrunk« tip, nađeno je u Frohburgu u Švicarskoj.³² Fragmenti su datirani u 13—14. st.

U našoj zemlji nalazi čaša »krautstrunk« potječu iz Gackog u Hercegovini³³ i Vasiljeve Bašte nedaleko Sarajeva³⁴ (po jedan cjelovit primjerak), te iz Ljubljane (također jedan cjelovit primjerak).³⁵ Čaša iz Gackog, kao i ona iz Ljubljane, datirana je oko sredine 15. st., a ona iz Vasiljeve Bašte potječe negdje oko 1500. god. Ulomci čaša »krautstrunk« nađeni su u pećini »Jami« u Sloveniji,³⁶ u Dvigradu u Istri,³⁷ zatim u dalmatinskoj Ostrovici³⁸ i u Bobovcu u Bosni.³⁹ Velik broj ulomaka toga tipa čaša pronađen je na Bribirskoj glavici kod Šibenika.⁴⁰

Dakle, analogije za čaše »krautstrunk« barem za sada, nisu tako brojne kad se od komparativnog materijala izdvoje srodne kategorije srednjovjekovnih čaša.⁴¹ Komparativni primjerci, ako je suditi po onim cjelovitim, međusobno se nebitno razlikuju u nekoliko elemenata. Baza im je u pravilu izrađena s takozvanom nogom u obliku girlande,⁴² ali ponekad je i jednostavna, prstenasta.⁴³ Na prijelazu iz tijela u obod u pravilu je horizontalna staklena nit,⁴⁴ ali ima i primjeraka kojima taj

³⁰ C. Isings, Pays-Bas, Découvertes des années 1968—1978, *Bulletin de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre*, 8, 1977—1980, Liège 1980, 80, 222.

³¹ Recent Imp. Acquisitions, *JGS*, XIV, Corning/N. Y. 1972, 25, 156.

³² E. Baumgartner, *o. c.*, 2, 7, 164, 165.

³³ Lj. Kojić, M. Wenzel, *o. c.*, fig. 9, 5, i 11, 80, 83.

³⁴ Isti, *o. c.*, fig. 9, 4, 80.

³⁵ Isti, fig. 9, 3 i 17, 80, 91.

³⁶ P. Korošec, *o. c.*, Tab. I, 1—12, Tab. II, 13—20, 110—111, 114—115.

³⁷ Podatak dobiven od F. Juroš, kustosa serdnjovjekovnog odjela Arheološkog muzeja Istre u Puli (ovom prilikom na podatku najljepše zahvaljujem). Kod P. Korošec, *o. c.*, Dvigrad se pod brojem 10 nalazi na karti nalazišta srednjovjekovnog stakla u Jugoslaviji i ostalim alpskim područjima, međutim nije moguće ustanoviti o kojem se tipu staklenog materijala radi, odnosno: jesu li u Dvigradu zastupljene čaše »krautstrunk«.

³⁸ Podatak dobiven od T. Burića, kustosa Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika. (Na ovom mu mjestu najljepše zahvaljujem.)

³⁹ Lj. Kojić, M. Wenzel, *o. c.*, fig. 12, 83. Za P. Korošec vidi bilješku 37 (Bobovec, br. 5).

⁴⁰ Prilikom nedavne posjete Bribirskoj glavici imao sam prilike vidjeti veći broj ulomaka čaša »krautstrunk«. Za P. Korošec vidi bilj. 37 (pod brojem 5a Bribirska glavica i Bribirske Mostine).

⁴¹ Već je u prethodnom tekstu kazano da pojedini autori u primjeni tipološko-komparativne metode kao komparativni materijal ne uzimaju uvijek sasvim adekvatne primjere.

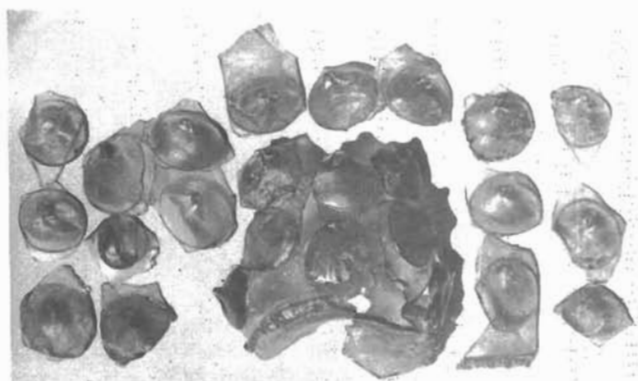
⁴² P. Korošec, *o. c.*, Tab. I, 1, 2, 4; Lj. Kojić, M. Wenzel, *o. c.*, fig. 9, 3—6, 80, fig. 17, 91; M. Steffens, *o. c.*, fig. 76; C. Isings, fig. 80, 222, Recent Imp. Acquisitions, *JGS*, XVII, Corning/N. Y. 1975, 10, 170.

⁴³ Lj. Kojić, M. Wenzel, *o. c.*, fig. 11, 83; Recent Imp. Acquisitions, *JGS*, XIV, Corning/N. Y. 1972, 25, 156.

⁴⁴ Lj. Kojić, M. Wenzel, *o. c.*, fig. 17, 91; C. Isings, *o. c.*, fig. 80, 222, Recent Imp. Acquisitions, *JGS*, XIV, Corning/N. Y. 1972, 25, 156.

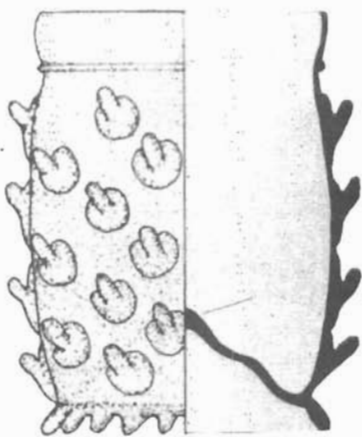
1

2

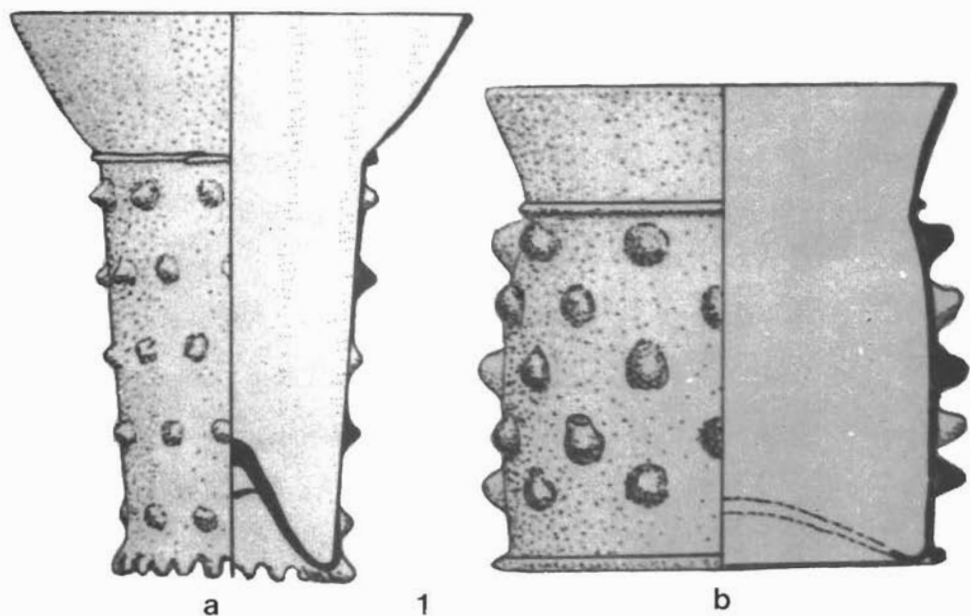

3

4

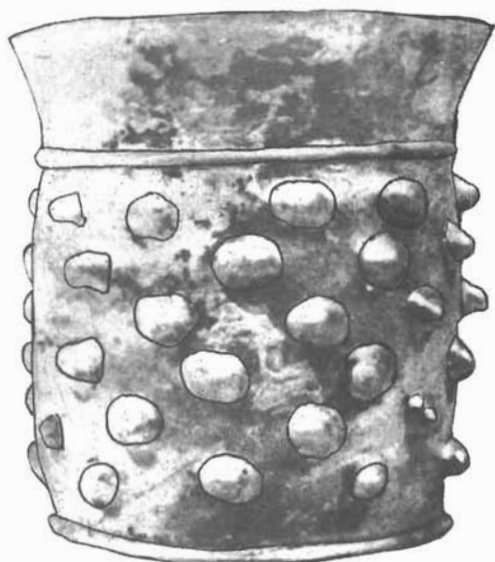
1, 2 — Staklena čaša tipa »krautstrunk« iz Zadra. — *The glass vessel of »Krautstrunk« type from Zadar*; 3 — Najbliža analogija zadarskoj čaši — Utrecht u Nizozemskoj (C. Isings, Buletin de l'Association Internationale, pour l'Histoire du Verre, 8, 80, 222). — *The closest analogy to the glass from Zadar — Utrecht in Holland*; — 4 Čaša iz Budima (K. H. Gyürky, Glastypen aus dem 14. Jh..., Budapest, Régiségei, XXVI, T. 3, 1). — *The glass vessel from Budim*

2

1, a, b — Korintski tip srednjovjekovnih staklenih čaša (G. Davidson Weinberg, *A medieval mystery, Byzantine glass productions*, JGS, XVII, fig. 16, 135). — *A Corinth medieval glass type*. — 2 — Staklena čaša iz Palestine (isto kao T. 2, 1a, b, fig. 17). — *The glass vessel from Palestina (the same as in T. 2, 1a, b, fig. 17)*

1

2

1 — Staklena čaša iz Palerma — južnoitalski tip (D. Whitehouse, Notes of late medieval glass in Italy, Annales du 8^e Congres... 167). — *The glass from Palermo — a southern italian type*; 2 — Prikaz čaša s apliciranim kapima iz Collegiata u S. Gimignano — Barna di Siena, 1350—55 (isto kao T. 3, 1). — *Pruned glass from the Collegiata in S. Gimignano — Barna di Siena, 1350—55 (the same as T. 3, 1)*

prijelaz nije naglašen.⁴⁵ Aplikacije su im uglavnom načinjene u pravilnom vertikalnom nizu od po tri ili dvije aplikacije,⁴⁶ te u kombinaciji jedne i dvije naizmjenične aplikacije.⁴⁷ Samo u jednom slučaju one su nepravilno raspoređene uokolo tijela.⁴⁸ To posljednje govori da ni šema rasporeda aplikacija nije uvijek ista, a samim tim nije isti ni njihov broj na pojedinim primjercima.⁴⁹

Neovisno o navedenim razlikama u izvedbi pojedinih primjeraka čaša »krautstrunk«, većina autora ih datira u 15. st.⁵⁰ Fragmente iz Frohburga u Švicarskoj E. Baumgartner ipak datira u 13. do 14. st.,⁵¹ dok je identični primjerak iz Utrechta,⁵² sa zadarskom čašom nađenom u srednjovjekovnom deponiju u antičkom zdencu na prostoru foruma, datiran prije 1529. god. (Tab. 3). Međutim, za proučavanje kronologije čaša tipa »krautstrunk«, zadarski nalaz ima posebno značenje jer pripada zatvorenoj cjelini srednjovjekovnog deponija. Keramički materijal, koji je nalazen u gornjim slojevima antičkog zdenca, pripada razdoblju 15. st.⁵³ Niži slojevi, u kojima su nađeni i ulomci staklene čaše (od oko 180—230 cm od nivoa antičkog foruma, sl. 2), sadržavali su glazirane keramičke ulomke (bijela podloga s modrim motivom) koji se datiraju u drugu polovicu 14. st.⁵⁴ Stoga je logično pretpostaviti, sudeći po zadarskom kontekstu nalaza, a kako to navodi i E. Baumgartner,⁵⁵ da su pojedini primjerci čaša »krautstrunk« bili izrađivani i u ranijem periodu od 15. st. Ovo to više što se za neke datirane primjerke iz 15. st. ne donosi kontekst nalaza.⁵⁶ Moguće je da je pri njihovu kronološkom opredjeljenju, odnosno pri primjeni tipološko-komparativne metode,

⁴⁵ Lj. Kojić, M. Wenzel, *o. c.*, 9, 4, 5, 80, fig. 11, 83; M. Steffens, *o. c.*, fig. 76, 73.

⁴⁶ Lj. Kojić, M. Wenzel, *o. c.*, fig. 9, 4; C. Isings, *o. c.*, fig. 80, 222; M. Steffens, *o. c.*, fig. 76, 73.

⁴⁷ Lj. Kojić, M. Wenzel, *o. c.*, fig. 9, 5, 80, fig. 11; Recent Imp. Acquisitions, *JGS*, XIV, Corning/N. Y. 1972, 25, 156.

⁴⁸ Recent Imp. Acquisitions, *JGS*, XVII, Corning/N. Y. 1975, 10, 170.

⁴⁹ Na žalost zbog malog broja poznatih nam cjelovitih primjeraka, u ovom momentu nije moguće utvrditi mogu li navedene razlike u izvedbi čaša tipa »krautstrunk« imati kronološku vrijednost ili su možda i pokazatelji različitih proizvodnih središta. Moguće je ipak da su čaše s nogom u obliku girlande i s naglašenim prijelazom iz tijela u rub (staklena nit uokolo tog prijelaza) starije i da prethode onima bez tih elemenata.

⁵⁰ Vidi bilj. 5.

⁵¹ E. Baumgartner, *o. c.*, 164, 165.

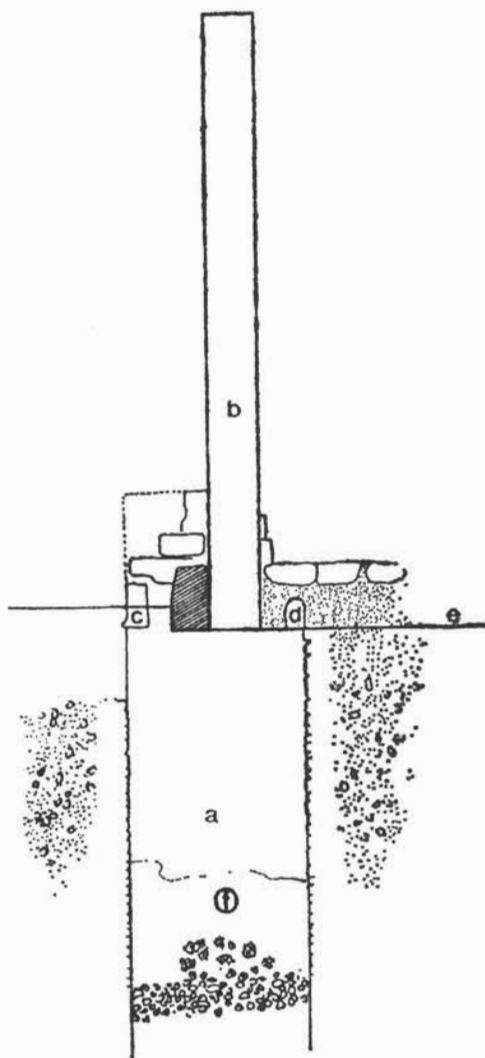
⁵² C. Isings, *o. c.*, 222.

⁵³ Sav keramički materijal predan je, nakon zaštitnih istraživanja, u Narodni muzej u Zadru. S. Petricioli, voditelj kulturno-historijskog odjela Narodnog muzeja, izvršila je ekspertizu keramičkog materijala, te joj ovom prilikom najljepše zahvaljujem na kronološkim podacima. U ovom kratkom razdoblju, od predaje keramičke građe na taj odjel, izvršena je rekonstrukcija, za ovo podneblje izuzetno raritetnih, 7 vrčeva i dvije zdjelice. U pripremi je i obrada ostale glazirane kao i obične kućanske keramike iz ovog deponija.

⁵⁴ Vidi bilj. 53.

⁵⁵ E. Baumgartner, *o. c.*, 164, 165.

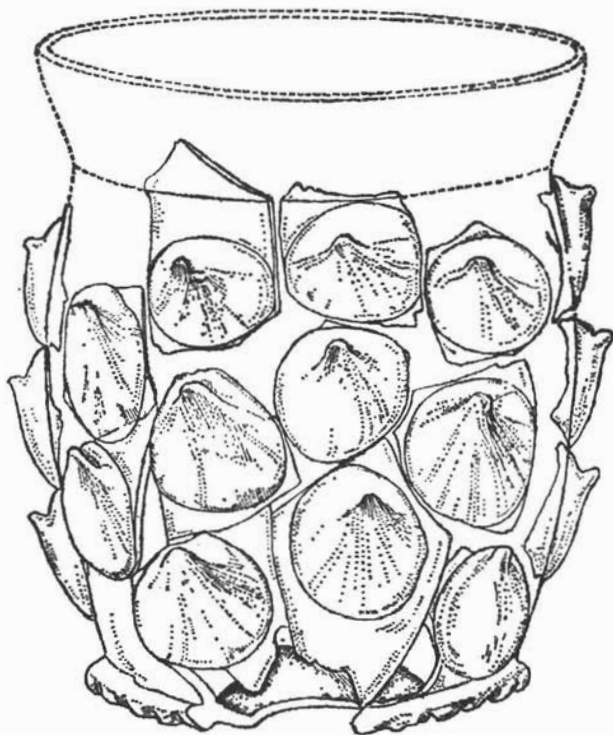
⁵⁶ M. Steffens, *o. c.*, 74; C. Isings, *o. c.*, 222; Recent Imp. Acquisitions, *JGS*, XIV, Corning/N. Y. 1972, 156; Recent Imp. Acquisitions, *JGS*, XVII, Corning/N. Y. 1975, 170.

Sl. 2. Položaj nalaza srednjovjekovne staklene čaše u antičkom zdencu: a) antički zdenac, b) zid nadbiskupskog vrta, c) i d) kameni blokovi kruništa zdenca (sekundarna upotreba), e) nivo pločnika antičkog foruma, f) položaj staklene čaše tipa »krautstrunk«. — *The finding place of the medieval glass vessel in the ancient well: a) the ancient well, b) the archbishop garden wall, c) and d) stone blocks of the well's crown (secondary usage), e) the pavement level of the ancient forum, f) the position of the »Krautstrunk« type glass vessel*

uzet u obzir i neadekvatan komparativni materijal.⁵⁷ Po svemu sudeći, čaše »krautstrunk« proizvodile su se u 14. i u 15. st.⁵⁸

Osim kronološke vrijednosti, zadarski nalaz iz srednjovjekovnog deponija, koji je ujedno i prvi nalaz te vrste u tom gradu, dopunja inače slabu i dosad nedefiniranu sliku rasprostranjenosti toga tipa srednjo-

Sl. 3. Rekonstrukcija čaše tipa »krautstrunk« iz Zadra. — *The reconstruction of the »Krautstrunk« glass object from Zadar*

vjekovnih čaša u našoj zemlji. Nedefiniranu zbog toga što su dosadašnji prikazi rasprostranjenosti zajedno donosili ne samo druge srodne staklene oblike,⁵⁹ već i lokalitete s općenito svim srednjovjekovnim staklenim materijalom.⁶⁰ U popisu sigurnih nalaza čaša tipa »krautstrunk« u

⁵⁷ Vidi bilj. 41.

⁵⁸ Čaše »krautstrunk« najvjerojatnije u 16. st. znatno mijenjaju oblik. Postaju velike, izdužene i bez razvraćenog ruba. Umjesto noge u obliku girlande, ona je kosa i profilirana (vidi primjerak kod M. Steffens, *o. c.*, fig. 76).

⁵⁹ Lj. Kojić, M. Wenzel, *o. c.*, fig. 3; V. Han, *o. c.*, fig. 1, 114, po skici (legendi) koja prati kartu rasprostranjenosti srednjovjekovnog stakla u središnjem Balkanu, nije moguće sa sigurnošću ustanoviti kakva se vrsta aplikacije nalazi na pojedinom predmetu.

⁶⁰ P. Korošec, *o. c.*, 108, 109.

našoj zemlji trebali bi biti: Ljubljana,⁶¹ pećina »Jama«,⁶² Dvigrad,⁶³ Zadar,⁶⁴ Ostrovica,⁶⁵ Bribirska glavica,⁶⁶ Vasiljeva Bašta,⁶⁷ Gacko,⁶⁸ Bobovac.⁶⁹

Govoriti o trgovačkim putovima, odnosno o putovima importa ili o proizvodnim centrima čaša tipa »krautstrunk«, zasad je zaista preuranjeno.⁷⁰ Precizniji odgovori na ta pitanja mogli bi se dobiti tek nakon budućih sustavnih istraživanja, preciznih kronologija i eventualnih spektralnih analiza te kategorije staklenog materijala.⁷¹

Summary

THE MEDIEVAL FINDING OF A »KRAUTSTRUNK« BEAKER FROM ZADAR

While excavating the Archbishop garden which lays at the area of Roman forum in Zadar we have found the medieval trash dump as a closed unit in an ancient stone well.

Among the waste of various kinds such as ashes, sea shells, stones and crushed medieval ceramics, there were some glass fragments. These pieces of glass, found at the depth of some 180—230 cm from the pavement level of the ancient forum, have given enough elements in reconstructing the shape and the use of that glass object.

Our finding belongs to the type of a conical body decorated with large almond — shaped applications turning upward. The slightly conical body ends into a short necked rim while the transition between the rim and the body is being encircled by a horizontally applied glass thread. Such a glass vessel tapers to a concave bottom which is ending in a girland-like shape.

Considering the quality it must be noted that it is an average bluish-green colored glass with the visible traces of stretching.

⁶¹ Lj. Kojić, M. Wenzel, *o. c.*, 80, 91.

⁶² P. Korošec, *o. c.*, 108—111, 114.

⁶³ Vidi bilj. 37.

⁶⁴ U Zadru je zasad ovo jedini poznati primjerak čaše tipa »krautstrunk«.

⁶⁵ Vidi bilj. 38.

⁶⁶ Vidi bilj. 40.

⁶⁷ Lj. Kojić, M. Wenzel, *o. c.*, 80, 84; P. Korošec, *o. c.*, br. 32, 108, 109, (?).

⁶⁸ Lj. Kojić, M. Wenzel, *o. c.*, 80, 83; P. Korošec, *o. c.*, br. 11, 108, 109, (?).

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ O importu i trgovačkim putovima srednjovjekovnog stakla u SFRJ vidi opširnije u: Lj. Kojić, M. Wenzel, *o. c.*, 76—93; V. Han, *o. c.*, 114—126.

⁷¹ I ovom prilikom zahvaljujem studentima Filozofskog fakulteta u Zadru, koji su svojim dobrovoljnim radom pridonijeli provođenju zaštitnih istraživanja u Nadbiskupskom vrtu. Također zahvaljujem crtačici Arheološkog muzeja Danici Radojčić i Pavuši Vežiću, konzervatoru Zavoda za zaštitu spomenika kulture na crtežima.

The term »Krautstrunk« is generally taken for such a glass although the titles (*nuppenbecher, nuppenglässer, pruned goblet, pruned beaker, gobelet à pastillages*) equally exist in the accessible literature.

These pruned beakers can be regarded in connection to Corinth glass specimens and Corinth's producing centers (which existed from 11th—13th cent.) and are dated into 14th and 15th century or even early in 16th century.

Our »Krautstrunk« beaker is primarily important for its belonging to the closed medieval unit of a trash dump. Being put together in the same layer with the fourteen century ceramics we are highly assured in dating this beaker into the middle of the 14th century. At least this finding helps us to complete the knowledge about the spreading of the mentioned glass vessel along the Eastern Adriatic Coast.